

UPPSALA
UNIVERSITET

Rapport IBG-LP 12-005

Vad vill elever ha undervisning om inom sexualitet och relationer?

En enkätstudie med gymnasieelever om deras önskemål inom ämnet Naturkunskap 1a1 samt 1b

Kim Dollevoet

Institutionen för biologisk grundutbildning, Uppsala universitet
Läraryrket 210-330 hp
Lärarexamensarbete 15 hp, ht 2012
Handledare: Henrik Viberg
Examinator: Ingela Frost

Sammanfattning

Denna enkätstudie har som syfte att undersöka vilka ämnesområden inom i sexualitet och relationer gymnasieelever vill ha undervisning om. Resultatet kan sedan ligga till grund för lärarens lektionsplanering. Vidare undersöks ifall det finns skillnader i önskemål mellan tjejer och killar. I studien undersöktes två skolor i Mälardalen och sammanlagt 174 gymnasieelever svarade på enkäten. Ämnesområden som ingick i enkäten valdes ut efter underlag från Skolverket samt Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU:s , rekommendationer till lärare. Totalt valdes elva områden ut och varje fråga inleddes med ”*Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om...*” vartefter varje område nämndes. Vid varje fråga fick eleverna svara på i vilken grad de instämde.

Resultatet visade att samtliga områden skulle ingå i undervisningen, vid alla områden svarade störst andel elever att de instämde helt eller delvis med frågan. Dock fanns det vissa områden som i större grad fick svaret ”instämmer helt”. De områden som elever ville ha mest undervisning om var *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar, hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar, koppling till hållbar utveckling samt mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus*. Vid frågorna om *våld och förtryck, kroppens funktion, myter och missförstånd, relationer* samt *sexuellt beteende* var andel elever som svarade ”instämmer helt” samt ”instämmer delvis” ungefär lika stor (mindre än 5 % skillnad). Områdena *kärlek och känslor* samt *normkritik och hur man förhåller sig kritisk till normer och budskap i media* var andel elever som svarade att de instämde delvis större än andelen elever som instämde helt med frågan. Dock var fortfarande andelen elever som tyckte att det borde ingå i undervisningen större jämfört med elever som tyckte att det inte borde ingå i undervisningen. Det var en signifikant skillnad mellan svaren från tjejer och killar då det gäller *sexuellt beteende, våld och förtryck* samt frågan om *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus*. Rörande resterande områden var skillnaden inte signifikant.

I kommentarerna som gavs visade det sig att många elever redan hade haft undervisning inom området kring sexuellt överförbara sjukdomar samt preventivmedel. Trots det var dessa områden mest önskade. Vad det kan bero på är svårt att säga, men det kan vara så att den undervisningen elever har haft inte varit tillräckligt och elever anser att de borde få mer information. Vidare kan pga. det begränsade urvalet resultatet inte generaliseras, utan det behövs ytterligare undersökningar i respektive klass för att läraren ska veta vad just dennes klass vill ha undervisning om.

Nyckelord: sexualitet och relationer, undervisning, sexualundervisning, naturkunskap, gymnasieelever

Innehållsförteckning

Bakgrund	4
Vad säger läroplanen?	4
Tidigare forskning	9
Vad ska undervisningen behandla?	9
Vad anser elever om den undervisning de har fått?.....	10
Vad vill elever ha undervisning om?.....	11
Syfte	13
Frågeställningar	13
Val av metod	14
Urval.....	14
Datainsamlingsmetoder	14
Procedur	16
Databearbetning och tillförlitlighet	17
Resultat.....	18
Elevers önskemål om undervisningsinnehåll	18
Är det någon skillnad på önskemål mellan tjejer och killar?	20
Beteende	20
Mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus.....	21
Våld och förtryck.....	21
Vilka andra kommentarer ges av eleverna?.....	22
Diskussion	22
Vilka ämnesområden inom sexualitet och relationer vill gymnasieelever ha undervisning om?.....	22
Sexuellt överförbara sjukdomar och preventivmedel	23
Hållbar utveckling	23
Kärlek, känslor och relationer	23
Normer.....	24
Är det någon skillnad på önskemål mellan tjejer och killar?	25
Reliabilitet och validitet	25
Reliabilitet	25
Validitet.....	26
Slutsatser	26
Tillämpning inom läraryrket.....	27
Litteraturförteckning	28

Bakgrund

Denna uppsats syftar till att undersöka vilka ämnesområden inom sexualitet och relationer gymnasieelever vill ha undervisning om. Studien avser en enkätundersökning där gymnasieelever från två olika skolor undersöks. Resultaten från denna studie kan sedan ligga till grund för lärarens planeringsarbete och utveckla undervisningen till att bli mer anpassad till elevers behov.

Under min praktik på lärarprogrammet har jag fått undervisa en del inom naturkunskap och idrott. I båda dessa ämnen har jag underfunnit faktumet att det krävs goda färdigheter för att få elever motiverade och engagerade i undervisningen. Erfarenheten av min egen skolgång och av praktiken är att det är lättare att motivera och engagera elever när de får göra något som de tycker är intressant och vill lära sig mer om. För att kunna göra detta måste läraren veta vad det är som intresserar elever för att sedan kunna lägga upp undervisningen efter det. I en nationell kvalitetsgranskning som Skolverket genomförde 1999 diskuteras elevinflytande inom kunskapsområdet sexualitet och relationer och författarna kommer fram till följande:

”Ju mer sex- och samlevnadsundervisningen sker i dialogform och ju mer eleverna själva är med och formulerar frågorna, desto lättare kan elevperspektivet utvecklas.” (Skolverket, 1999)

Vad säger läroplanen?

I den föregående läroplanen som började gälla år 1994 var kunskapsområdet sexualitet och relationer något som rektorn på respektive skola hade särskilt ansvar för (Skolverket, 1994). Under år 1999 gjordes en kvalitetsgranskning av Skolverket med bl. a fokus på undervisningen i sexualitet och relationer. Resultatet från denna undersökning visade att det var många skolor som saknade nedskrivna mål för undervisningen (Skolverket, 1999). Vid bara sex stycken gymnasieskolor utav de 29 undersökta utförde rektor styrning. Utan styre blir det otydligt vem som bär ansvaret för undervisningen samt begrepp som ”sex och samlevnad” och ”jämställdhet” får en oklar innebörd då nedskrivna mål saknas. Dessa problem gör att målen i läroplanen som finns för kunskapsområdet inte uppfylls samt dokumentering och samordning saknas (Skolverket, 1999). Granskningen visar vidare att undervisning saknas nästan helt på elva av de 29 undersökta skolorna och bara på sex stycken skolor får alla elever undervisning i sexualitet och relationer.

”När det gäller förslag till åtgärder föreslår utbildningsinspektörerna att den kunskap som finns inom varje skolform lyfts upp och samordnas. En

tydligare målformulering i läroplanen är också nödvändig. Sexualitet och samlevnad som kunskapsområde nämns endast i uppdraget till rektor. Skolledning och lärare får därmed föga vägledning beträffande vilka mål som skall uppnås och inte heller stimulans att utveckla sex- och samlevnadsundervisningen.

Detta rör även begreppet jämställdhet kopplat till sexualitet.” (Skolverket, 1999)

Läroplanen som introducerades den 1 juli 2011 beskriver vid *Skolans värdegrund* under rubriken *En likvärdig utbildning*:

”Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. (...) Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå.” (Skolverket, 2011a)

Vidare i läroplanen under *Skolans riktlinjer och övergripande mål* beskrivs lärarens uppgift:

”Läraren ska:

- utgå från den enskilda elevens behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande.”

(Skolverket, 2011a)

I läroplanen beskrivs rektorns ansvar bl a som följande:

”Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen. Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn ansvar för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att:

- lärarna anpassar undervisningens uppläggning, innehåll och arbetsformer efter elevernas skiftande behov och förutsättningar
- eleverna får kunskaper om *sex och samlevnad*, konsument- och trafikfrågor samt riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger.” (Skolverket, 2011a)

Skolreformerna som trädde i kraft den 1 juli 2011 syftade till att ”både förbättra elevernas resultat och att öka deras trygghet i skolan” (Skolverket, 2011b). Med ingång av dessa skolreformer förtydligades sexualitet och relationer i ämnesplanerna, emedan riktlinjen om rektorns ansvar fortfarande stod kvar, som redovisas här ovan (Skolverket, 2011a).

Ämnet naturkunskap är numera uppdelad i fyra kurser, nämligen Naturkunskap 1a1, 1a2, 1b samt 2. I kurserna 1a1 samt 1b utgör sexualitet och relationer en del av det centrala innehållet:

”Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Naturvetenskapliga aspekter på, reflektion över och diskussion kring normer, rörande människans sexualitet, lust, relationer och sexuella hälsa.” (Skolverket, 2011a)

I Skolverkets kommentarmaterial till ämnet naturkunskap redogörs för vad undervisningen kan innehålla i förhållande till ovanstående mål:

”Undervisningen i sexualitet och relationer i naturkunskapen i gymnasial utbildning är inte tänkt att bli en repetition för eleverna av vad de läst i grundskolan. Det centrala innehållet i sexualitet och relationer lyfter till exempel inte pubertet, mognad eller reproduktion.

De naturvetenskapliga aspekterna på människans sexualitet och lust kan till exempel vara erektion, orgasm, hur kroppen fungerar och varför den ibland inte fungerar som man vill.

Kunskap i naturvetenskap kan bryta ner en del fördomar kring till exempel slidkranen, eller vara underlag i en diskussion kring den reella betydelsen av könsorganens utseende och storlek för sexuell attraktion och njutning. Kunskaper om naturvetenskap behövs också för att kunna identifiera olika sexuellt överförbara sjukdomar, förstå hur de sprids, vilka konsekvenser de bär med sig och hur man skyddar sig mot dem.” (Skolverket, 2011c)

Naturligtvis kan sexualitet och relationer även kopplas till andra centrala innehåll, som är följande för kursen Naturkunskap 1b:

”Undervisningen i kursen ska behandla följande centrala innehåll:

- Frågor om hållbar utveckling: energi, klimat och ekosystempåverkan. Ekosystemtjänster, resursutnyttjande och ekosystemens bärkraft.
- Olika aspekter på hållbar utveckling, till exempel vad gäller konsumtion, resursfördelning, mänskliga rättigheter och jämställdhet.
- Samband mellan individens hälsa, dagliga vanor och livsstilar i samhället, till exempel i fråga om träning, kost, droger, konsumtion och påverkan på miljön. Hur naturvetenskap kan användas som utgångspunkt vid kritisk granskning av budskap och normer i medierna.
- Evolutionära aspekter och etiska perspektiv på bioteknikens möjligheter och konsekvenser för mänsklighetens utveckling och för biologisk mångfald. Cellen och livets minsta delar som utgångspunkt för diskussioner om till exempel genteknik och andra aktuella forskningsområden.
- Naturvetenskapliga arbetsmetoder, till exempel observationer, klassificering, mätningar och experiment samt etiska förhållningssätt kopplade till det naturvetenskapliga utforskandet.
- Naturvetenskapligt förhållningssätt, hur man ställer frågor som går att undersöka

naturvetenskapligt och hur man går till väga för att ställa företeelser i omvärlden under
prövning.

- Hur naturvetenskap kan granskas kritiskt samt hur ett naturvetenskapligt
förhållningssätt kan användas för att kritisk pröva ovetenskapligt grundade
påståenden.” (Skolverket, 2011d)

Hur detta kan göras beskriva exempelvis i Skolverkets kommentarmaterial till ämnesplanerna
för naturkunskap:

”Sexualitet och relationer kan också kopplas till frågor om hållbar utveckling i det centrala
innehållet. Det kan till exempel gälla spridning av hiv-viruset, synen på olika preventivmedel,
könsstympning, eller hur utrotningen av vissa djurarter hänger samman med sökandet efter
potensmedel och afrodisiaka. Då frågor om identitet och sexualitet, oönskade graviditeter,
sexuellt överförbara sjukdomar och sexuellt förtryck också hänger samman med frågor
om konsumtion och jämställdhet kan dessa områden i det centrala innehållet behandlas
tillsammans.” (Skolverket, 2011c)

Enligt *Om ämnet naturkunskap* (Skolverket, 2011c) ska det centrala innehållet kopplas till
ämnets mål, som ligger till grund till betygsättningen. Ett centralt innehåll, som exempelvis
kunskapsområdet sexualitet och relationer, kan kopplas till flera mål (Skolverket, 2011c). Det
centrala innehållet är olika för de olika kurserna, medan målen är likadana för samtliga kurser:

”Undervisningen i ämnet naturkunskap ska ge eleverna förutsättningar att utveckla följande:

1. Förmåga att använda kunskaper om naturvetenskap för att diskutera, göra ställningstaganden
och formulera olika handlingsalternativ.
2. Kunskaper om naturvetenskapens roll i aktuella samhällsfrågor och i förhållande till hållbar
utveckling.
3. Kunskaper om olika livsstilars konsekvenser såväl för den egna hälsan som för folkhälsan
och miljön.
4. Kunskaper om människokroppens uppbyggnad och funktion samt dess växelverkan med
omgivningen.
5. Kunskaper om hur naturvetenskap organiseras samt hur den kan granskas kritiskt och
användas för kritisk granskning.
6. Kunskaper om de naturvetenskapliga teoriernas betydelse för samhällets framväxt och för
människans världsbild.” (Skolverket, 2011d)

Denna studie fokuserar mer på undervisningsinnehållet och mindre på betygsättningen, så
därför diskuteras inte betygsättning vidare i denna uppsats. Trots det är det såklart viktigt att
ha betygsättning i åtanke när undervisningsinnehållet diskuteras och planeras.

Utöver ämnesplanerna i naturkunskap finns kunskapsområdet sexualitet och relationer med i ämnesplanerna för engelska, historia, idrott & hälsa, religionskunskap, samhällskunskap, biologi, svenska samt geografi (Skolverket, 2011b). Genom att det är framskrivet i flera ämnesplaner finns det möjlighet för ett ämnesövergripande arbete på skolan (Skolverket, 2011b). I läroplanens del om skolans värdegrund är dessutom mänskliga rättigheter, jämställdhet och diskriminering några områden som nämns och ska tas hänsyn till inom all undervisning (Skolverket, 2011a). Denna uppsats kommer dock att begränsa sig till undervisningen i naturkunskap och det centrala innehållet om sexualitet och relationer som presenterats ovan. Inom ämnet naturkunskap kan kopplingar göras till andra delar av det centrala innehållet, till exempel inom hållbar utveckling (Skolverket, 2011c). Det är en möjlighet som tas hänsyn till i denna uppsats, men det ingår inte i studiens huvudfokus.

Att undervisningen ska anpassas efter elevernas behov och förutsättningar visas klart och tydligt, men hur ska lärarna gå till väga? Vad är då elevernas behov och vad vill de lära sig? I denna uppsats ska jag försöka hitta ett svar på detta med avseende på kunskapsområdet sexualitet och relationer som bland annat utgör en del utav det centrala innehållet för naturkunskap (Skolverket, 2011d).

I en sammanställning av Skolverket om samtliga mål och formuleringar i läro- och ämnesplanerna används följande sökord: *sex, sexualitet, samlevnad, relationer, normer, genus, kön, identitet, kärlek, förälskelse, jämställdhet, känslor, moral och etik* (Skolverket, 2011b). Med dessa begrepp från Skolverket i åtanke anser jag att kunskapsområdet sexualitet och relationer innefattar ett brett område där samtliga delar ska tas i akt. Kunskapsområdet sexualitet och relationer har haft många olika benämningar i olika skrifter. Det har benämnts som *sexualupplysning, sexualundervisning, sexualupplysning, sex- och samlevnadsundervisning* samt *sexualitet och samlevnad* (Nilsson, 2008). Genom att Skolverket i sitt kommentarmaterial till ämnesplanen för naturkunskap använder sig av begreppet *sexualitet och relationer* (Skolverket, 2011c) använder även jag detta begrepp i denna uppsats.

Tidigare forskning

Vad ska undervisningen behandla?

Tidigare i inledningen har Skolverkets krav på innehållet i undervisningen i sexualitet och relationer diskuteras. Det finns tydliga brister i lärarutbildningen när det gäller utbildning i hur lärare ska undervisa i sexualitet och relationer (RFSU, 2004 samt Bengtsdotter & Wallin, 2009). Utöver Skolverkets material finns det även rekommendationer från andra organisationer som kan vara användbart vid planering av området. Riksförbundet för sexuell upplysning, RFSU, är en sådan organisation som kan hjälpa till att utveckla undervisningen inom sexualitet och relationer. Inom ett samarbete mellan Sveriges Utbildningsradio, UR, och RFSU har Annamaria Dahlöf (2010) skrivit boken ”Sexualkunskap”. Boken hjälper lärare med frågor kring undervisningen i sexualitet och relationer samt kan fungera som ett underlag för planering. I boken behandlas bland annat ämnesområden som pubertet, sexuella handlingar, heteronormativitet, homosexualitet, bisexualitet och transpersoner, normer, preventivmedel, könssjukdomar, kärlek och respekt (Dahlöf, 2010). Författaren anser att samtliga ämnesområden ska behandlas i undervisningen. Vidare beskrivs i boken de vanligaste frågorna som har ställts till UR:s ungdomsredaktion i en frågelåda på webben. Vanligt förekommande ämnesområden är bland annat frågor om könsorganen, sexuellt beteende, graviditet, hbt och könssjukdomar (Dahlöf, 2010). Boken är skriven innan den nya läroplanen introducerades, men jag anser att bokens innehåll trots det kan användas i planeringsarbete och fungera som underlag för undervisningen.

RFSU har vidare mer information på sin hemsida som kan utveckla undervisningen. Där finns många broschyrer och annat material om olika ämnesområden. Under rubriken ”Tio vanliga frågor av lärare” redovisas vad RFSU anser att undervisningen ska innehålla. Allt detta sammanfattas i några områden:

”Sexualitet och samhälle: genus, sexuella rättigheter (lagstiftning, diskriminering, rätt till abort med mera), mediabilder av sexualitet, hbt/mångfald med mera.

Sexuellt beteende: sex genom hela livet (från barn till vuxen), onani, samlag, andra sexuella handlingar, sex med en partner, sexuell respons/njutning, fantasier med mera.

Sexuell hälsa: preventivmedel, abort, könssjukdomar, sexuella trakasserier, övergrepp med mera.

Människans utveckling: kroppen, pubertet, reproduktion, sexuell identitet/läggning, självuppfattning (om kroppen) med mera.

Relationer: familj, vänner, kärlek, KK (knullkompisar), bli ihop/göra slut, otrohet, ömsesidighet med mera.

Färdigheter: värderingar, kondomanvändning, kommunikation, självkänsla, att fatta beslut (om kondomanvändning till exempel), vart man kan vända sig med mera.” (RFSU, 2010)

Samtliga ämnesområden från RFSU och Skolverkets material ligger till grund för denna uppsats och utformningen av enkäterna. Vissa delar som RFSU rekommenderar har dock valts

bort pga. att det inte finns underlag i läroplanen och ämnesplanerna (Skolverket, 2011a). Vissa delar som RFSU beskriver, som reproduktion och pubertet, anser Skolverket borde finnas med i undervisningen på grundskolan och inte upprepas på gymnasiet (Skolverket, 2011c). Hur enkäterna vidare har utformats och vilka delar som valts ut beskrivs under metoddelen.

Vad anser elever om den undervisning de har fått?

Hur har undervisningen i sexualitet och relationer sett ut i skolorna? År 1990 utfördes en enkätundersökning av Skolöverstyrelsen (numera Skolverket) bland 17-åriga gymnasieelever (Jarlbro & Folkhälsoinstitutet, 1997).

”Dock uppger man sig ha fått tillräckligt med faktakunskap. Olika lokala elevundersökningar ger delvis motsägande bild av behovet av faktakunskap men överensstämmer annars stort med SAM 73-90”
(citerat av Bengt Sundbaum, i *Sex-och samlevnadsundervisning i grundskolan*, Folkhälsoinstitutet 1997).

År 2009 gjordes en enkätundersökning av Tikkanen, Abellsson & Forsberg bland 15 278 ungdomar i åldern 15-29 och publicerades 2011. Studien, som fick namnet UngKAB09, visade bland annat hur ungdomar har upplevt undervisningen i sexualitet och relationer. Resultatet av denna studie visade att en stor andel ungdomar ansåg att kunskaperna de hade fått om hur man skyddar sig mot oönskade graviditeter var tillräckliga. Andelen ungdomar som ansåg att de har fått tillräcklig kunskap om kondomanvändning var däremot lite mindre. Där anser större andel kvinnor än män att de har fått otillräckligt kunskap från undervisningen i sexualitet och relationer. Sexuellt överförbara infektioner och hiv är ett område som en stor andel av ungdomarna anser att de har fått för lite kunskap om genom undervisningen. Ungefär hälften av ungdomarna menade att de har fått tillräckligt med kunskap om sexualitet och relationer, som de sedan har kunnat omsätta i handling. En tredjedel ansåg att de har fått för lite kunskap (Tikkanen, et al., 2011).

Sammantaget menar Tikkanen, Abellsson & Forsberg (2011) att en stor del av ungdomarna är nöjda med undervisningen de har fått. Som förklaring till att kvinnor och de personer som inte kategoriserade sig utifrån kön, anger i större grad att de har fått för lite kunskap, skriver författarna att det kan bero på att undervisningen inte möter behoven som finns hos dessa ungdomar (Tikkanen, et al., 2011).

Utländska undersökningar visar likväl som dessa svenska studier på att det finns brister i undervisningen i sexualitet och relationer. I en undersökning av Buston och Wight (2006) gjordes intervjuer och gruppdiskussioner med 35 stycken 14-16 åriga killar från olika skolor i Skottland. Undersökningen visade bland annat att eleverna tyckte att undervisningen inte var

tillräckligt explicit. Trots det ansåg dessa elever att undervisningen hade bidragit till att de lärt sig mer om hur tjejer ser på sexualitet och relationer, om kondomanvändning samt om sexuellt överförbara sjukdomar och hur man skyddar sig mot dessa (Buston & Wight, 2006). I likhet med dessa skotska killar var även Nya Zeeländska ungdomar i åldern 16-19 år nöjda med undervisningen om sexuellt överförbara sjukdomar, kondomer och preventivmedel (Allen, 2008). Vidare nämndes i denna studie pubertet, reproduktion samt effekten av droger och alkohol som områden som undervisningen hade behandlat tillräckligt mycket och som ungdomarna inte ville ha mer undervisning om (Allen, 2008). Däremot visades i denna studie att många ansåg att undervisningen i sexualitet och relationer ofta var klinisk, biologisk och hade fokus på riskhantering utan att ta hänsyn till njutning och nöje (Allen, 2008).

Vad vill elever ha undervisning om?

En undersökning som genomfördes av Skolöverstyrelsen under år 1990 (Jarlbro & Folkhälsoinstitutet, 1997) visade att

”(...) saknar eleverna framför allt möjligheter att i skolan få tillfälle att diskutera frågor om sex, kärlek och förälskelse”

(citerat av Bengt Sundbaum, i *Sex-och samlevnadsundervisning i grundskolan*, Folkhälsoinstitutet 1997).

I studien UngKAB09 (2010) har forskarna tittat på vad elever vill ha mer kunskaper om inom sexualitet och relationer. Relationsområdet, hur det är att leva med hiv samt hur hiv och andra sexuellt överförbara sjukdomar smittar är områden som många vill ha mer kunskap om (Tikkanen, et al., 2011).

Walén, Bengtsdotter Katz, Hermansson Adler, O. Katz, Lustig och West vid Göteborgs Universitet gjorde år 2011 en utveckling av studien UngKAB09 och undersökte med en enkätstudie bland annat vilka områden 681 ungdomar på grundskolans senare del och gymnasieskolan vill ha mer kunskap om. Hälften av områdena var likadana som UngKAB09 och hälften av områdena formulerades av forskarna i denna studie. Denna studie visade, precis som UngKAB09, att elever var mycket intresserade av att resonera om relationer. Ämnesområden som föreslogs handlade om trygghet i nära relationer och i likhet med UngKAB09 visade även eleverna i denna studie ett stort intresse för sexuellt överförbara sjukdomar och hiv (Wallin, et al., 2012).

Internationella studier som har gjorts inom undervisningen i sexualitet och relationer visar på ett liknande resultat som studien från Göteborgs Universitet och UngKAB09. Coleman och Testa utförde en undersökning bland 3007 brittiska ungdomar i åldern 15-18 år. Sexuellt beteende och sexuellt överförbara sjukdomar var några ämnesområden ungdomarna ville lära

sig mer om (Coleman & Testa, 2007). Känslor, emotionella förhållande och preventivmedel var områden som också nämndes mycket och i större andel av kvinnor än män (Coleman & Testa, 2007). I en studie med 35 killar från Skotland önskade eleverna att undervisning hade handlat om eller fördjupad sig mer inom områden som hur man gör att sex blir bra för tjejer, andra preventivmedel än kondom, hur man lättare pratar med tjejer samt alkohol och sex (Buston & Wight, 2006). I en undersökning med 1180 Nya Zeeländska ungdomar i åldern 16-19 ansåg ungdomarna att, till skillnad från de skotska killarna, att de hade fått tillräckligt undervisning om droger och alkohol (Allen, 2008). Känslor i relationer, tonårsföräldraskap, abort och hur man gör sexuella handlingar trevligare för båda parter var områden som elever ville lära sig mer om (Allen, 2008). Pubertet och menstruation visade sig vara några områden som elever inte vill veta mer om, vilket Allen förklarar att det kan bero på att dessa områden tillhör ett stadium som eleverna redan har passerat. Vidare var reproduktion inte heller ett område som elever ansåg att de behövde mer kunskap om, vilket kan ses som att det tillhör ett klinisk och teknisk perspektiv som eleverna inte var nöjda med inom undervisningen (Allen, 2008). I de svenska naturkunskapskurserna ska reproduktion och pubertet inte heller undervisas enligt Skolverket, för det antas redan ha behandlas under grundskolan (Skolverket, 2011c).

Sammanfattningsvis går det att säga att relationer, känslor och sexuellt överförbara sjukdomar var några ämnesområden som kommer tillbaka i många studier när det gäller elevers önskemål. Genom att den svenska skolan har en annan läroplan och andra mål med undervisningen, än i andra länder, går det inte att dra några riktiga paralleller mellan de olika studierna. Jag tycker att det däremot går att se en tendens att många ungdomar, både svenska och utländska, anser att undervisningen i sexualitet och relationer är väldigt biologisk, teknisk och klinisk samt saknar ämnen som relationer och känslor kring sexualitet.

Syfte

Att undersöka vilka ämnesområden inom i sexualitet och relationer gymnasieelever vill ha undervisning om, som sedan kan ligga till grund för lärarens lektionsplanering.

Frågeställningar

- Vilka ämnesområden inom sexualitet och relationer vill gymnasieelever från två skolor i Mälardalen ha undervisning om?
- Är det någon skillnad på önskemål mellan tjejer och killar från dessa skolor?

Metod

Val av metod

Denna uppsats bygger på en kvantitativ enkätstudie (Trost, 2007) med gymnasieelever. Jag anser att en kvalitativ intervjuundersökning inte lämpar sig för denna typ av studie, då det tar lång tid och urvalet inte blir lika omfattande. Eleverna kan inte heller vara anonyma, vilket kan påverka deras svar. Observation hade också varit intressant, men det visar bara vad undervisningen innehåller och inte vad elever vill ha undervisning om. Det hade varit möjligt att göra en intervjustudie för att se i vilken grad eleverna var nöjda med undervisningen de har fått, men det gick inte heller pga. av tidsbrist, dessutom får studien då en annan karaktär och besvarar andra typer av frågeställningar. Alla dessa överväganden har gjort att jag valt en enkätundersökning som metod.

Urval

Studien omfattar 174 elever från två olika kommunala skolor i Mälardalen. Studien omfattas av ett bekvämlighetsurval, då skolor i omgivningen har kontaktats och tidigare kontakter har utnyttjas (Trost, 2007). 33 naturkunskapslärare på 6 kommunala gymnasieskolor har kontaktats via e-post med förfrågan om de, med sina elever, ville delta i denna studie (se bilaga 1). En av lärarna på de deltagande skolorna var en kontakt sedan tidigare verksamhetsförlagd utbildning. I e-posten tydliggjordes att studien riktar sig till både elever som redan har haft undervisning i sexualitet och relationer och elever som i framtiden kommer att läsa kurserna Nak1b och Nak1a1. I e-posten förtydligades också att resultatet från elevundersökningen på deras skola lämnades ut till respektive lärare och studien tar forskningsetiken i åkt genom bl a anonyma och frivilliga svar (Trost, 2007). Genom att samtliga gymnasieelever var över 15 år behövdes inget samtycke från föräldrar (Vetenskapsrådet, 1990). Det var många lärare som inte svarade så därför valdes dessa skolor bort och återstod gjorde 8 klasser på två skolor som ville delta.

Datainsamlingsmetoder

Enkäten som används i denna studie innehåller bakgrundfrågor och undersökningsfrågor (Johansson & Svedner, 2006) och bygger på litteraturen ”Enkäten i praktiken” skriven av Göran Ejlertsson (2005), ”Enkätboken” skriven av Jan Trost (2007) samt ”Examensarbetet i lärarutbildningen” skrivet av Bo Johansson och Per Olov Svedner (2006).

Elevenkäten innehåller bakgrundsfrågor om kön och program, vilket sedan, i resultaten, gör det möjligt att se hur olika elevgrupper har svarat på en viss fråga. Med tanke på att

kunskapsområdet sexualitet och relationer ska inkludera samtliga elever har jag valt att ha en icke-hetronormativ enkät. Detta innebär bl a att följande svarsalternativ finns med på bakgrundsfrågan om kön: ”tjej”, ”kille” och ”annat/vet ej”. Det finns även en bakgrundsfråga om eleverna har läst de nya naturkunskapskurserna, så att elevernas kunskapsbakgrund kan identifieras. Det är såklart svårt att veta vad eleverna har haft för undervisning tidigare och kanske redan har lärt sig en del om de olika ämnesområdena. På så sätt skulle eleverna då kunna anse att de inte vill ha undervisning om ett visst område, för att de redan vet tillräckligt mycket om det. Genom att då ha en fråga om de redan har haft undervisning inom sexualitet Nedan redovisas de olika ämnesområden som valdes ut och dess koppling:

Ämnesområde	Kopplingen/Källa
Relationer till kompisar, familj, partner - Bli ihop/göra slut - Homosexualitet - Bisexualitet - Transsexualism/transvestism - Ömsesidighet - Otrohet/trohet	RFSU, men det finns även underlag i kommentarmaterialet
Kärlek och känslor kring sexualitet och relationer	Kärlek finns med hos RFSU samt Skolverkets sökord i deras sammanställning. Forskning har visat att känslor är ett område som elever vill ha undervisning om. Mer om det under rubriken ”Tidigare forskning”.
Hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter – kondom, P-piller och andra preventivmedel samt var man kan vända sig för mer information	Första är ett citat från kommentarmaterialet. Andra delen är från RFSU
Sexuellt överförbara sjukdomar – identifiera, hur de sprids och vilka konsekvenser de bär med sig	Finns med i kommentarmaterialet från Skolverket
Hur man förhåller sig kritisk till normer och budskap i bland annat texter, bilder och media	Citat från kommentarmaterialet från Skolverket
Myter, missförstånd och fördomar om vad som är rätt och fel kring sexualitet och relationer – exempelvis om slidkranen eller könsorganens utseende och storlek för attraktion och njutning	Citat från kommentarmaterialet från Skolverket
Sexuellt beteende som samlag, onani, andra sexuella handlingar, njutning och lust	Både RFSU och kommentarmaterialet från Skolverket
Kroppens funktion som exempelvis könsorganens anatomi, erektion, orgasm– Varför kroppen ibland inte fungerar som man vill	Finns med i kommentarmaterialet från Skolverket, förutom anatomi.
Mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus	Sammanställning från läroplanen, ämnesplanerna och kommentarmaterialet
Sexuellt förtryck och våld	RFSU och kommentarmaterialet
Koppling till hållbar utveckling – exempelvis spridning av HIV-viruset, synen på olika preventivmedel eller könsstympning	Kommentarmaterialet från Skolverket

Undersökningsfrågorna som används i denna studie är utformade efter ämnesplanen för naturkunskap, Skolverkets kommentarmaterial till ämnet naturkunskap (Skolverket, 2011c) samt RFSU:s rekommendationer (RFSU, 2010) om vad sexualundervisning borde innehålla.

I början av enkäten (se bilaga 3) står det ”Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om...” och sedan varje ämnesområde. Svartalternativen för varje område är ”Instämmer helt”, ”Instämmer delvis”, ”Instämmer inte” samt ”Instämmer inte alls”. Inget neutralt svartalternativ finns, så att eleven måste ta ställning till frågan (Johansson & Svedner, 2006). Genom att det finns plats för eventuella kommentarer vid varje fråga kan svararna ändå redogöra om de har svårt att ta ställning eller ifall de vill tillägga något. I resultatet kan då hänsyn tas till dessa kommentarer. Frågornas ordningsföljd gjordes så att de mest känsliga frågorna ställdes sist (Trost, 2007).

Vid utformningen av enkäten gjordes även ett missivbrev (se bilaga 2) som också följde rekommendationer från Ejlertsson (2005), Trost (2007) samt Johansson & Svedner (2006). Syftet med studien redovisades och vidare förklarades att forskningsetiken togs i akt vid denna studie. Det innebär bland annat att samtliga svaranden är helt anonyma samt att enkäten är helt frivillig och kunde avbrytas när som helst. Missivbrevet tydliggjorde vidare att resultatet av enkäten från respektive skola skulle meddelas till naturkunskapsläraren på denna skola. Genom att studien har som syfte att hjälpa till med att anpassa undervisningen till elevers behov ansåg jag det lämpligt att låta naturkunskapslärarna ta del utav elevernas önskade innehåll i undervisningen i sexualitet och relationer. På så sätt får eleverna förhoppningsvis inflytande över innehållet samtidigt som lärarnas planeringsarbete underlättas.

Procedur

Naturkunskapslärarna, som svarade på e-posten som skickades ut, deltog i studien på olika sätt. Genom att en lärare inte kunde genomföra undersökningen när jag var på plats på skolan lämnades 90 elevenkäter till denna lärare. Vid ett senare tillfälle delades enkäterna ut till eleverna av läraren och hämtades av mig på skolan. Vid utlämningen av enkäterna bifogades ett brev med instruktioner, som bl a förklarade att eleverna skulle läsa missivbrevet noggrant. Den andra skolan som deltog i studien besöktes av mig personligen och enkätstudien med eleverna utfördes på plats. Samtliga enkäter samlades in i en låda så att elevernas anonymitet bevarades. Elevenkäterna från varje klass hölls separat så att en sammanställning av varje klass resultat kunde göras och lämnas ut till respektive lärare. Vid resultatsammanställningen

till denna uppsats har ingen hänsyn tagits till de olika klasserna, utan har samtliga elevenkäter lagds ihop.

Databearbetning och tillförlitlighet

Den insamlade data analyserades med hjälp av datorprogrammet Excel. Svaren på enkätfrågorna skrevs in i programmet, beräkningar utfördes och diagram gjordes. Enstaka enkätfrågor som ej var ifyllda räknades bort för den aktuella frågan. Övriga enkätfrågor som var ifyllda räknades med som vanligt. Några enstaka elever som hade glömt att fylla i ett svar under kön klassificerades som ”vet ej/annat”. Detta gällde dock bara två enkäter.

Samtliga svar på bakgrundsfrågorna (om kön, program och eventuell tidigare undervisning) och enkätfrågorna fördes in i dataprogrammet Excel. Med hjälp av korstabeller gick det sedan att se ifall det fanns skillnader i elevers önskemål mellan killar och tjejer.

Med hjälp av ett Chi2-test (GraphPad Software, 2012) beräknades om det fanns signifikanta skillnader i resultaten från killar och tjejer på respektive fråga. Vid detta test slogs svaren för ”Instämmer helt” och ”Instämmer delvis” ihop, precis som alternativen ”Instämmer inte” och ”Instämmer inte alls” slogs ihop. På så sätt var det två svarsalternativ som jämfördes i Chi2-testet. Diagram gjordes för att förtydliga resultatet och redovisades under ”Resultat”.

En separat sammanställning gjordes med elevsvaren av varje klass, som senare lämnades ut till respektive lärare. Denna sammanställning gjordes på annorlunda sätt jämfört med sammanställningen för resultaten till uppsatsen. Ett poängsystem användes och svaret ”instämmer helt” motsvarade fyra poäng; ”instämmer delvis” tre poäng, ”instämmer inte” två poäng och ”instämmer inte alls” bara ett poäng. Ett medelvärde för varje ämnesområde räknades ut. Detta redovisades sedan i ett diagram, som också visade spridningen av svarsalternativen. Kommentarer som skrevs till enkätfrågorna delades också ut till lärarna. Bakgrundsfrågorna (kön, program och tidigare undervisning) visades inte i denna sammanställning, eftersom klasserna var ganska små och för att bevara elevernas anonymitet.

Resultat

Elevers önskemål om undervisningsinnehåll

Denna studie har som syfte att undersöka vad gymnasieelever vill ha undervisning om inom kunskapsområdet sexualitet och relationer. I enkätundersökningen som utfördes på två skolor i Mälardalen togs elva olika ämnesområden upp. Samtliga elever angav att de inte hade haft undervisning i kunskapsområdet sexualitet och relationer inom ämnet naturkunskap än.

Dessutom gick större delen av eleverna på samhällskunskapsprogrammet, så ingen jämförelse mellan de olika programmen kunde göras och redovisas således inte här.

Eleverna fick svara på frågan ” *Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om...* ” varterfter respektive ämnesområde nämndes och eleverna fick svara i vilken grad de instämde med frågan. De elva ämnesområden som enkäten undersökte var *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar, hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter, hållbar utveckling, våld och förtryck, kroppens funktion, myter och missförstånd, relationer, sexuellt beteende, kärlek och känslor, normer samt mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus.*

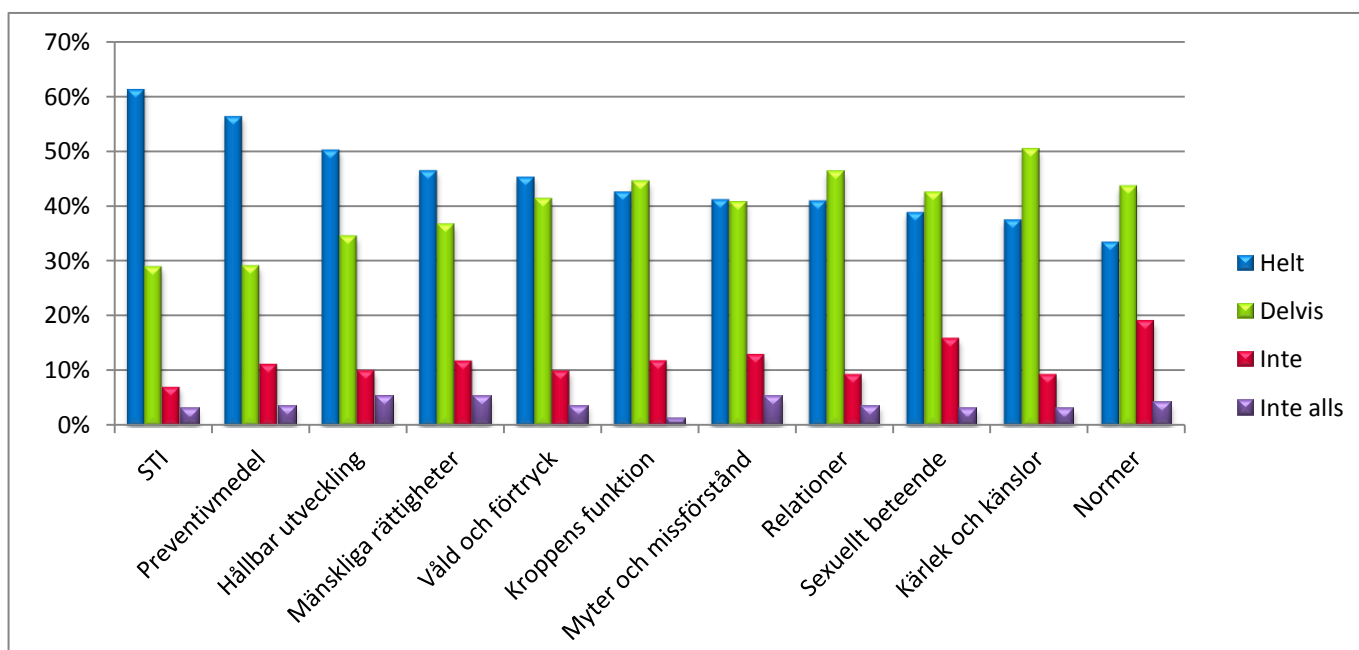

Diagram 1. Resultatet på enkätfrågorna ”*Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om...*”

I diagram 1 visas vad samtliga elever svarade på enkätfrågorna. Gällande samtliga områden svarade störst andel av eleverna att de instämmer helt eller delvis med frågan om undervisning ska ges. Bara vid frågan om *normer* och *sexuellt beteende* är andelen elever som inte instämmer högre (19 % resp. 16 %) jämfört med de andra områdena (ca 10 %). Dock

finns det en del variation mellan svarsalternativen ”instämmer helt” och ”instämmer delvis” för de respektive frågorna. Vid ett Chi2-test visas att det finns en extrem signifikant skillnad mellan resultatet från frågan om *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar*, *STI*, och frågan om *normer* ($P < 0,0001$) (GraphPad Software, 2012). Det vill säga att större andel elever svarade ”instämmer helt” på frågan om *STI*, jämfört med frågan om *normer*. I bilaga 4 redovisas i vilken grad resultatet av dessa två svarsalternativ hos de olika områdena skiljer sig signifikant mellan varandra.

På frågan om elever ville ha undervisning om *STI* svarade störst andel elever (61 %) att de instämde helt med frågan. Vidare besvarade 29 % av eleverna att de instämde delvis med denna fråga, något som var likadant vid frågan som belyste *hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter*. Resultatet av dessa två frågor skilde sig inte signifikant ($P = 0,81$) (GraphPad Software, 2012).

Vid områdena kring *hållbar utveckling* och *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus* instämde ännu en mindre del av eleverna (50 % resp. 47 %), men ett större antal elever svarade att de instämde delvis (35 % resp. 37 %). Resultatet vid dessa två frågor visar dock inte på en signifikant skillnad mellan varandra ($P = 0,63$) eller mot de två mest önskade områden. Däremot visas en signifikant skillnad i resultatet hos frågan om *STI* och *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus* ($P = 0,0422$) då fler elever instämde delvis med frågan om *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus*.

Gällande områden som *våld och förtryck, kroppens funktion, myter och missförstånd, relationer* samt *sexuellt beteende* svarade ungefär lika stor andel elever att de instämde helt jämfört med de som instämde delvis ($P > 0,05$). I jämförelse med områdena om *STI* samt *hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter* visas återigen en signifikant skillnad ($P = 0,02-0$) då en större andel elever svarade ”instämmer helt” vid dessa två områden. Vid *sexuellt beteende* svarade dessutom 16 % att de inte instämde med frågan om området skulle ingå i undervisningen.

Kärlek och känslor var ett område som hälften av eleverna svarade att de instämde delvis med frågan om de ville ha undervisning om det, emedan bara 38 % instämde helt med frågan. *Normkritik och hur man förhåller sig kritisk till normer och budskap i media* är ett område som bara 34 % av eleverna instämde helt med att det skulle ingå i undervisningen, emedan 44 % av eleverna instämde delvis. Vid denna fråga var det också 19 % som inte instämde med frågan om området. Dessa två områden visade inte på en signifikant skillnad emellan varandra ($P = 0,90$), men däremot visas en skillnad i jämförelse mot områdena om *STI, hur man skyddar*

sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter, hållbar utveckling, mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus ($P < 0,05$).

Sammanfattningsvis går det att säga att ämnesområdena som handlar om *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar, hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar samt koppling till hållbar utveckling* önskas mest av eleverna. Däremot önskas ämnesområden som *kärlek och känslor* samt *normer* i lite mindre utsträckning, men det är fortfarande viktigt för en hel del elever och de flesta anser att de inte ska väljas bort i undervisningen.

Är det någon skillnad på önskemål mellan tjejer och killar?

Med hjälp av ett Chi2-test (GraphPad Software, 2012) undersöktes om/huruvida det fanns signifikanta skillnader mellan svaren hos killar, tjejer respektive elever som klassificerade sig som "vet ej/annat" för varje fråga. De elever som glömde att fylla i något alternativ om kön ($n=2$) klassificerades också under gruppen "vet ej/annat". I detta avsnitt redovisas bara de frågor/områden som uppvisade en signifikant skillnad. Vid områdena som behandlade frågor om *STI, preventivmedel, hållbar utveckling, kroppens funktion, myter och missförstånd, relationer, sexuellt beteende, kärlek och känslor och normer* var eleverna från de olika klassificeringarna överens och det fanns alltså ingen signifikant skillnad i resultatet. Dessa resultat visas i bilaga 5. Vid respektive fråga redovisas P-värdet, som ska vara under 0,05 för att betraktas som en signifikant skillnad.

Beteende

Vid frågan "Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om *sexuellt beteende som samlag, onani, andra sexuella handlingar, njutning och lust*" svarade eleverna enligt diagram 2. Av de fyra eleverna som klassificerade sig som "vet ej/annat" svarade hälften "instämmer helt" och andra hälften "instämmer delvis".

Det fanns en signifikant skillnad i resultatet mellan killar och tjejer ($P = 0.029$). I diagrammet visas att större andel killar svarade "instämmer helt/instämmer delvis" på frågan (92%), än vad tjejerna gjorde (76%). En större andel av tjejer än killar instämde

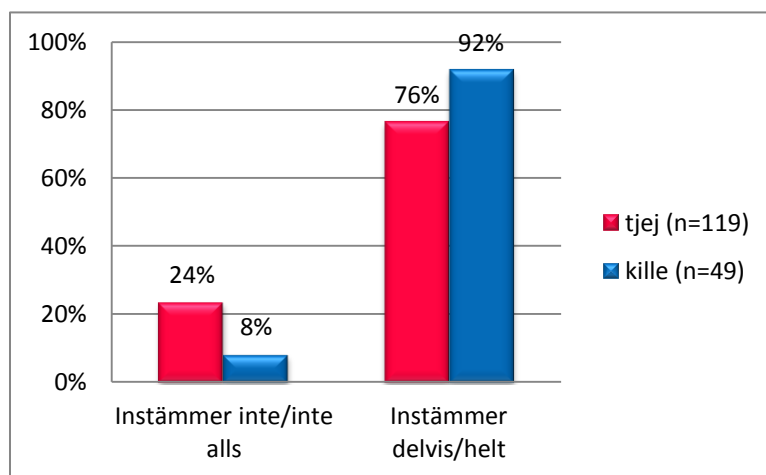

Diagram 2. Resultatet på enkätfrågan "Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om *sexuellt beteende som samlag, onani, andra sexuella handlingar, njutning och lust*"

inte eller inte alls med frågan och angav därmed att de inte vill ha undervisning om ämnet.

Mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus

Vid frågan om elever ville ha undervisning om *mänskliga rättigheter, diskriminering,*

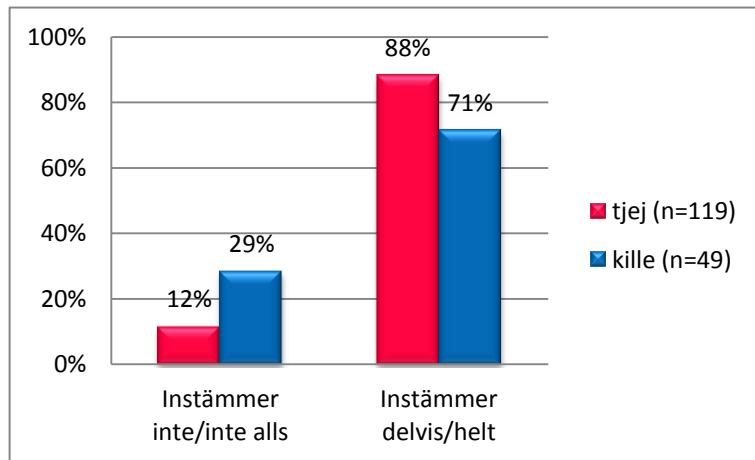

Diagram 3. Resultatet på enkätfrågan

”Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus*”

jämställdhet och genus blev

resultatet enligt diagram 3.

Eleverna som ingick i

klassificeringen ”vet ej/annat”

svarade en elev ”instämmer inte

alls”, en elev ”instämmer delvis”

samt två elever ”instämmer

helt”. I diagrammet visade det

sig att en betydligt större andel

tjejer än killar instämde helt eller

delvis med frågan (P=0,012).

Våld och förtryck

Elevsvarerna på frågan ”Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om *sexuellt förtryck och våld*” blev resultatet enligt diagram 4. Av eleverna som ingick i gruppen ”vet ej/annat” svarade en elev att de instämde delvis med frågan, medans tre elever svarade ”instämmer helt”.

Diagrammet visar att en större andel tjejer än killar (P = 0,048) ville ha undervisning om detta ämne.

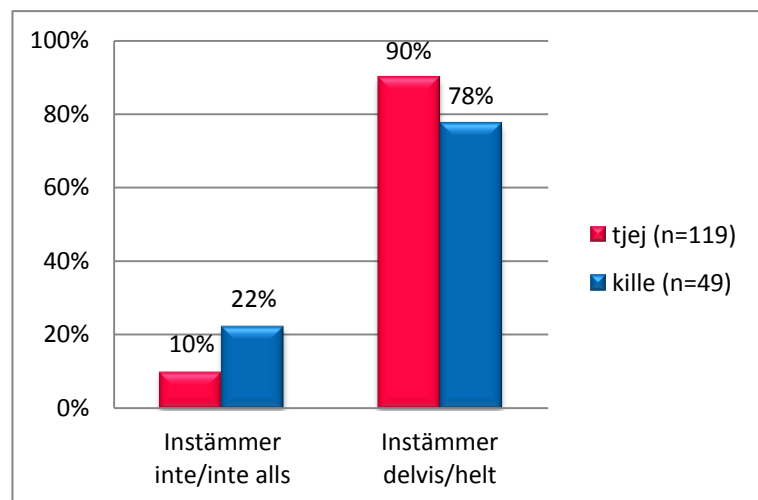

Diagram 4. Resultatet på enkätfrågan

”Inom sexualitet och relationer skulle jag vilja få undervisning om *sexuellt förtryck och våld*”

Vilka andra kommentarer ges av eleverna?

Vid frågan om elever vill ha undervisning om *hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter* samt om *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar* är det ett antal elever (n=5) som anger att de redan har haft mycket undervisning om preventivmedel och om olika sexuellt överförbara sjukdomar. Trots det anger många elever att det är viktigt att få undervisning om ämnet, även de elever som anger i kommentarerna att de redan har haft undervisning, se tabell 2. Det är många elever som instämmer med dessa två frågor och därmed hamnar dessa frågor bland de områden som elever oftast anger att de vill ha undervisning om ämnet.

	STI	Preventivmedel
Instämmer helt	1	2
Instämmer delvis	2	1
Instämmer inte	1	1
Instämmer inte alls	1	1

Tabell 2. Resultatet från elever som angav i kommentarerna att de redan hade haft undervisning om STI och preventivmedel.

Vidare är det inga generella kommentarer som ofta återkommer bland svaren. Några enstaka gånger nämner elever att *mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus* är något som de redan har behandlat i andra ämnen, som inom samhällskunskap. Andra enstaka citat om övriga områden som undervisningen skulle kunna behandla är bland annat följande:

”Bli ihop/göra slut känns lite onödigt”

”Processen att ett embryo får ett kön och hur barnet skapas etc”

”Det skulle vara intressant att läsa om hur aids spred sig 1980”

Diskussion

Vilka ämnesområden inom sexualitet och relationer vill gymnasieelever ha undervisning om?

Syftet med denna undersökning var att undersöka vilka ämnesområden inom i sexualitet och relationer gymnasieelever vill ha undervisning om. Resultatet kan sedan ligga till grund för lärarens lektionsplanering. Undersökningen visade att elever vill ha undervisning om samtliga områden som föreslogs i enkäten. Vid samtliga områden besvarade störst andel eleverna att de instämde helt eller delvis med frågan om de ville ha undervisning inom ämnet. Så enligt

denna studie bör undervisningen behandla samtliga områden för att möta elevernas behov. Dock fanns det skillnader i andel elever som svarade ”instämmer helt” och ”instämmer delvis” för vissa områden.

Sexuellt överförbara sjukdomar och preventivmedel

Det visade sig att undervisning om sexuellt överförbara sjukdomar och preventivmedel var ämnen som störst andel elever ville ha undervisning om. Det är ett resultat som stämmer överens med andra svenska och utländska studier som har gjorts (Tikkanen, et al., 2011; Coleman & Testa, 2007). Samtidigt som sexuellt överförbara sjukdomar och preventivmedel är intressanta områden enligt elever, visade kommentarerna som eleverna själva gav att en del redan hade haft undervisning om detta tidigare. Det kan vara så att eleverna tycker att undervisningen som de har haft inte räckte eller att de bara tycker att denna information är så pass viktigt att de anser att det är bra med repetition. Det är svårt att säga utifrån denna studie vad detta kan bero på och det skulle behövas en fördjupning kring frågan för att få reda på vad anledningen är till detta, något motsägande, resultat.

Hållbar utveckling

Undervisning om sexualitet och relationer kopplade till hållbar utveckling som exempelvis spridning av HIV-viruset, synen på olika preventivmedel eller könsstympning var ett område som många elever ville ha undervisning om. Detta resultat stämmer väl överens med andra studier som undersökt om elever vill ha undervisning om hur HIV-viruset smittas samt hur det är att leva med HIV (Tikkanen, et al., 2011). Hela detta område om hållbar utveckling finns beskrivet i kommentarmaterialet från Skolverket om ämnet naturkunskap. Hållbar utveckling är överhuvudtaget ett centralt begrepp som det enligt läroplanen ska tas hänsyn till i undervisningen (2011b). I detta kommentarmaterial står beskrivet att det är ett sätt att koppla det centrala innehållet som behandlar sexualitet och relationer till andra centrala innehåll, som då exempelvis hållbar utveckling (Skolverket, 2011c). Samtliga mål ska dessutom examineras flera gånger så att eleverna får möjlighet att visa sina kunskaper vid flera olika tillfällen (Skolverket, 2011c). Med tanke på att även en stor andel av eleverna är intresserade av detta område är det en möjlighet att undervisa dessa centrala innehåll tillsammans och på så sätt även kunna examinera flera mål inom ämnet naturkunskap.

Kärlek, känslor och relationer

Enligt tidigare forskning vill många elever ha undervisning om relationer och känslor kring sexualitet och relationer (Tikkanen, et al., 2011). Denna studie visar dock på ett något

annorlunda resultat. Trots att många elever svarade att de instämde delvis eller helt med frågan var inte ämnesområdet bland de mest efterfrågade områdena. Detta skiljer sig från tidigare forskning, där relationer och känslor ofta kommit bland de mest intressanta områdena enligt eleverna (Tikkanen, et al., 2011). Studien UngKAB09 innefattade dock ett mycket större urval och lämpar sig därför bättre för generalisering än denna studie. Frågan i denna studie behandlade vidare också homosexualitet, bisexualitet, transsexualism, transvestism, ömsesidighet samt otrohet och trohet, vilket gör att det inte går att göra en fullskalig jämförelse mellan dessa två studier. Det finns underlag i Skolverkets kommentarmaterial för samtliga delar av frågan, så egentligen ska hela området behandlas i undervisningen. Det är ett väldigt stort och brett område, vilket kan göra att elever kanske vill ha undervisning om vissa delar av denna fråga, men inte om alla delar. Dock anser jag att hela detta område kan behandlas och anpassas efter elevernas intresse och behov.

Det finns inte direkt underlag för området kring känslor och kärlek i kommentarmaterialet av Skolverket (2011b), men med tanke på att undervisningen ska anpassas efter elevernas behov kan det ändå vara intressant att ta upp frågan i undervisningen. Såklart kan även detta ämnesområde kopplas till andra föreslagna områden som nämns i denna studie.

Normer

Ämnesområdet som behandlar frågor om hur man förhåller sig kritisk till normer och budskap i bland annat texter, bilder och media fick minst prioritering av eleverna. Cirka 23 % av eleverna instämde inte eller inte alls med frågan om det skulle ingå i undervisningen. Följaktligen vill den största andelen av eleverna ändå ha med detta område i undervisningen. Frågan är om eleverna har förstått innebörden av begreppet ”normer” och förstår vad frågan exakt handlar om. Det kan vara så att många elever inte är medvetna om vad det finns för normkritik att diskutera och kanske skulle intresset väckas när väl diskussionen är igång och några exempel ges. Normkritiken är dessutom ett område som nämns i Skolverkets kommentarmaterial *Om ämnet naturkunskap* (Skolverket, 2011c) där det beskrivs att området ska vara med i undervisningen. I det centrala innehållet för undervisningen i sexualitet och relationer nämns området också:

Naturvetenskapliga aspekter på, reflektion över och diskussion kring normer, rörande människans sexualitet, lust, relationer och sexuella hälsa.” (Skolverket, 2011a)

Därför tycker jag att det är bra att ha med normkritiken ändå och ha det som en central del i undervisningen samt diskutera detta.

Är det någon skillnad på önskemål mellan tjejer och killar?

Det var en signifikant skillnad mellan svaren från tjejer och killar då det gäller sexuellt beteende, våld och förtryck samt frågan om mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus. Rörande resterande områden var skillnaden inte signifikant. Enligt forskning som presenterades i början av denna uppsats har forskare funnit att känslor, emotionella förhållande och preventivmedel var något som önskades mer utav tjejer än killar (Coleman & Testa, 2007). Dessa resultat stämde inte överens med denna studie, då känslor, relationer samt preventivmedel inte visade på någon signifikant skillnad i svaren mellan killar och tjejer. Vad detta beror på är svårt att säga, men en skillnad mellan dessa studier är att Coleman & Testas studie utfördes med brittiska ungdomar och denna studie utfördes med svenska gymnasieelever. Genom att dessa två länder har olika läroplaner och upplägg samt potentiella skillnader härrörande från samhällets sociala strukturer kan det påverka elevernas önskemål om undervisning. Detta gör att dessa två studier inte riktigt kan jämföras.

Skillnaden i önskemål om undervisningsinnehåll kan tas i akt vid upplägget av undervisningen. Om tjejer vill ha mer undervisning om ett visst område än killar kan det vara en idé att jobba med olika undervisningsgrupper. Med tanke på att undervisning om sexuellt beteende var ett område som större andel killar än tjejer ville ha undervisning om, kan det vara en idé att ha undervisning i form av exempelvis kill- och tjejgrupper. Då kan undervisningen bättre anpassas efter elevernas behov och uppfylla deras önskemål. Jag anser dock att det bara kan ske ifall det finns en tydlig skillnad i önskemål hos de olika grupperna. Det var fortfarande en stor andel av tjejerna som angav att de också ville ha undervisning om sexuellt beteende (76%). Det gör att undervisning ska ges till samtliga elever och då anser jag att samtliga elever ska undervisas tillsammans. Om dock en grupp elever önskar undervisning om ett visst ämne och samtidigt en annan del av klassen inte vill ha undervisning om ämnet kan undervisning inom olika grupper övervägas. Jag anser dock inte att det kan ske med de områden som behandlas i denna studie, så samtliga områden ska behandlas i undervisningen enligt både Skolverket (Skolverket, 2011c), RFSU (RFSU, 2010) samt resultatet i denna studie.

Reliabilitet och validitet

Reliabilitet

Studiens resultat går inte att generalisera pga. av det begränsade urvalet. Trots det har studiens reliabilitet försöks upprätthålla genom att dela ut enkäterna på samma sätt till samtliga elever. På grund av praktiska skäl kunde inte jag själv dela ut enkäterna till eleverna vid en av

skolorna, utan det fick gå via deras naturkunskapslärare. Detta kan ha påverkat reliabiliteten, då jag inte kunde genomföra en likadan inledning i samband med utdelningen, där jag bland annat förklarade studiens syfte och anonymitet. Detta kunde genomföras vid den andra skolan, där jag själv lämnade ut enkäterna till eleverna och samlade in dem igen. För att ändå försöka att upprätthålla reliabiliteten bifogade jag ett brev till naturkunskapsläraren, som skulle lämnas ut tillsammans med enkäterna till eleverna, och frågade om hen kunde informera eleverna att de skulle läsa missivbrevet väldigt noggrant. På så sätt fick eleverna förhoppningsvis ändå samma information som eleverna vid den skola jag besökte.

Något som också kan ha påverkat reliabiliteten är det faktum att eleverna kan ha missförstått frågorna. Samtliga områden är väldigt breda och det kan vara så att eleverna vill ha undervisning om ett område i frågan, men inte om alla delar som nämns i frågan. Då kan svaret vara en sammanvägning av alla delar i frågan. Det kan då vara svårt att se på svaren om eleverna vill ha undervisning om hela området, eller bara en del. I kommentarerna hade eleverna kunnat ange detta i så fall, men det är inte säkert att alla gör det. Det kan dessutom vara så att eleverna blir mer intresserade av exempelvis normkritik när väl undervisning ges. Såklart kan även det omvända hända, dvs att eleverna blir mindre intresserade när väl undervisningen ges. Båda fallen kan påverka studiens reliabilitet.

Validitet

Det begränsade urvalet gör att studien inte kan generaliseras, utan bara visar vad eleverna på de två undersökta skolor vill ha undervisning om. Detta påverkar studiens innehållsvaliditet. Studien är väldigt smal och många fler elever borde tas med i en undersökning för att kunna generalisera resultatet. Vidare kan även begrepp i frågorna ha missförståtts, som exempelvis *normer och budskap i bland annat texter, bilder och media* eller *genus*. Detta är begrepp som kan vara självklara för lärare, men svåra för elever, speciellt om de inte har haft undervisning om detta än. Detta kan ha påverkat studiens begreppsvaliditet.

Slutsatser

Sammanfattningsvis går det att säga att samtliga områden ska tas upp i undervisningen då vid samtliga områden störst andel av eleverna svarade att de instämde helt eller delvis på frågan om de vill ha undervisning om ämnet. Samtliga områden nämns dessutom i material från Skolverket (2011). Det fanns några områden som önskades mer utav eleverna, nämligen om *spridning av sexuellt överförbara sjukdomar, hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar* samt *koppling till hållbar utveckling*, emedan områden om *kärlek och känslor* samt *normer* önskades i mindre grad. Jag anser att en större fokus kan ligga på områdena som

eleverna önskade mer, för att anpassa undervisningen efter elevers behov. Genom att önskemål hos killar och tjejer varierade lite kan detta tas hänsyn till i undervisningen. Jag anser dock att variationen i önskemål bland killar och tjejer i denna studie inte var tillräckligt stor för att göra separata undervisningsgrupper. Därför anser jag att samtliga elever kan undervisas tillsammans inom samtliga områden.

Tillämpning inom läraryrket

Studien hade som syfte att undersöka vilka områden elever vill ha undervisning om när det gäller kunskapsområdet sexualitet och relationer. Detta resultat kan sedan användas i lärarnas planering av kunskapsområdet och ligga till grund för lektionernas upplägg. Genom att också resultatet av varje klass lämnades till respektive lärare kunde detta direkt sättas i handling. Vidare kan resultatet i denna studie användas av andra lärare, men då ska hänsyn tas till att detta resultat bara redovisar vad elever från dessa två skolor vill ha undervisning om. Varje elevgrupp kan ha olika önskemål och det kan vara stora skillnader mellan olika skolor och klasser. Med detta i åtanke är det kanske en bättre idé för lärarna att utföra enkäten eller en liknande studie med sin klass för att få reda på vad just dessa elever vill ha undervisning om. Då blir resultatet mer specifikt för just den elevgruppen och kan undervisningen bättre anpassas efter just dessa elevers behov.

Litteraturförteckning

Allen, L., 2008. *'They think you shouldn't be having sex anyway': Young people's suggestions for improving sexuality education content*, s.l.: Sexualities.

Bengtsson, K. V. & Wallin, A., 2009. *Kartläggning av utbildning i sex och samlevnad vid lärarutbildningarna i Sverige 2008*, Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik Göteborgs universitet.

Buston, K. & Wight, D., 2006. *The salience and utility of school sex education to young men*, s.l.: Sex education.

Coleman, L. & Testa, A., 2007. *Preferences towards sex education and information from an ethnically diverse sample of young people*, s.l.: Sex education.

Dahlöf, A., 2010. *Sexualkunskap. 1: a upplagan* ed. Stockholm: UR i samarbete med RFSU.

Ejlertsson, G., 2005. *Enkäten i praktiken. 2:a upplagan* red. Lund: Studentlitteratur.

GraphPad Software, 2012. *GraphPad QuickCalcs*. [Online]
Available at: <http://graphpad.com/quickcalcs/contingency1.cfm>
[Accessed 20 december 2012].

Jarlbro, G. & Folkhälsoinstitutet, 1997. *Sex-och samlevnadsundervisning i grundskolan. 1:a upplagan* ed. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Johansson, B. & Svedner, P. O., 2006. *Examensarbetet i lärarutbildningen. 4:a upplagan* red. Uppsala: Kunskapsföretaget.

Nilsson, A., 2008. *Undervisning om sexualitet och samlevnad – motiven har förändrats över tid*, s.l.: s.n.

RFSU, 2004. *Sex- och samlevnadsundervisningen på Sveriges lärarutbildningar*, s.l.: RFSU.

RFSU, 2010. *Tio vanliga frågor från lärare*. [Online]
Available at: <http://www.rfsu.se/sv/Sexualundervisning/Planera/Tio-vanliga-fragor-fran-larare/>
[Använd 20 december 2012].

Skolverket, 1994. *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94*, Stockholm: Skolverket.

- Skolverket, 1999. *Nationella kvalitetsgranskningar 1999*, Kalmar: Skolverket.
- Skolverket, 2011a. *Läroplanen, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, 2011b. *Sexualitet, genus och relationer i gymnasieskolans styrdokument*, Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, 2011c. *Om ämnet Naturkunskap*, Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, 2011d. *Naturkunskap*, Stockholm: Skolverket.
- Tikkanen, R., Abellsson, J. & Forsberg, M., 2011. *UngKAB09*, Göteborg: Inst. för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Trost, J., 2007. *Enkätboken*. 3:a upplagan red. Lund: Studentlitteratur.
- Wallin, A. et al., 2012. *Undervisning i sex- och samlevnad - Ett idématerial*, Göteborg: Institutionen för didaktik och pedagogisk profession, Göteborgs universitet.
- Vetenskapsrådet, 1990. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. [Online]
Available at: http://www2.ibg.uu.se/upload/2010-09-03_123702_226/etikreglerhs.pdf
[Accessed 20 december 2012].

Bilaga 1

Hej!

Mitt namn är Kim Dollevoet och jag läser till naturkunskapslärare vid Uppsala Universitet. Just nu läser jag min sista termin naturkunskap och skriver en C-uppsats. Uppsatsen bygger på en enkätstudie där jag undersöker vilka delar av undervisningen i sexualitet och relationer gymnasieelever tycker är mest intressant och enligt dem borde finnas med i undervisningen. Även har jag en liknande enkät för lärarna med syftet att undersöka vad lärare har undervisat om och vad de tror elever tycker är mest intressant. På så sätt går det sedan att göra en jämförelse mellan elevenkäterna och lärarenkäterna samt kan studien hjälpa till med att anpassa undervisningen efter elevernas behov.

Med tanke på att sexualitet och relationer är en del av kurserna Nak1a1 samt Nak1b skulle jag gärna vilja fråga om jag kunde utföra enkäten med elever som har läst dessa kurser eller kommer att läsa dessa samt deras lärare. Gärna skulle jag vilja göra enkäten med så många klasser som möjligt, och även på olika program. Om ni vill kan jag lämna enkätresultaten även till er lärare, för användning vid planering.

Jag kan komma förbi med enkäterna och behöver då bara att låna fem minuter av klassernas undervisning. Jag hoppas att ni vill medverka i denna studie och jag ser fram emot att höra från er! Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar,

Kim Dollevoet

Telefonnummer: [REDACTED]

Mail: [REDACTED]

Bilaga 2

UPPSALA UNIVERSITET

www.uu.se
uu.diva-portal.org

Uppsala, 9 november 2012

Hej!

Mitt namn är Kim Dollevoet och läser till naturkunskapslärare vid Uppsala Universitet. Just nu håller jag på med en uppsats om undervisningen i sexualitet och relationer som är en del av kurserna Naturkunskap 1a1 och 1b i den nya läroplanen Gy11. Syftet med studien är att undersöka vilka områden gymnasieelever skulle vilja ha undervisning om inom sexualitet och relationer. I studien ingår även en likadan enkät som riktar sig till naturkunskapslärare och undersöker vad lärarna tror att gymnasieelever vill ha undervisning om. I uppsatsen kommer jag göra en jämförelse mellan vad lärarna tror att elever vill ha undervisning om och vad eleverna faktiskt har svarat i denna enkät. Studien kan sedan vara en grund för att bättre anpassa undervisningen efter elevers behov.

Enkäten är naturligtvis helt frivillig och kan när som helst avbrytas. Vidare är enkäten helt anonym och varken skola eller ort kommer att redovisas i uppsatsen. Svarsblanketterna kommer att förstöras när uppsatsen är klar. Uppsatsen kommer att publiceras på Uppsala Universitets hemsida och ifall du vill ta del av den går det bra att kontakta mig eller söka på ovanstående webbadress.

Lärarna på din skola kommer att kunna ta del av undersöksresultaten för användning vid planering, men såklart kommer det vara helt anonym.

Tack för din hjälp!

Med vänliga hälsningar,

Kim Dollevoet

mail: [REDACTED]

Bilaga 3

1. Är du tjej kille annat/vet ej

2. Vilket program går du på idag?

☐ Barn- och fritidsprogrammet	☐ Humanistiska programmet
☐ Bygg- och anläggningsprogrammet	☐ Industritekniska programmet
☐ Ekonomiprogrammet	☐ Naturbruksprogrammet
☐ El- och energiprogrammet	☐ Naturvetenskapsprogrammet
☐ Estetiska programmet	☐ Restaurang- och
☐ Fordons- och transportprogrammet	livsmedelsprogrammet
☐ Handels- och	☐ Samhällsvetenskapsprogrammet
administrationsprogrammet	☐ Teknikprogrammet
☐ Hantverksprogrammet	☐ VVS- och fastighetsprogrammet
☐ Hotell- och turismprogrammet	☐ Vård- och omsorgsprogrammet
☐ Annat, nämligen _____	

3. Kryss i påståendet som passar bäst för dig

- Jag har inte läst Naturkunskap på gymnasiet → Gå vidare till **fråga 5**
på nästa sida
- Jag läser Naturkunskap 1a1
- Jag läser Naturkunskap 1b
- ↓
- Gå till **fråga 4**

4. Har du fått undervisning i *sexualitet och relationer* vid Naturkunskap 1a1 eller 1b?

☐ Ja, vi har avslutat den delen	☐ Nej, inte inom Naturkunskap
☐ Ja, vi håller på med det just nu eller är inte klara med det än	☐ Jag minns inte/Vet ej

Inom *sexualitet och relationer* skulle jag vilja få undervisning om....

Kryss i alternativet som passar bäst för dig

4. Relationer till kompisar, familj, partner - Bli ihop/göra slut – Homosexualitet
Bisexualitet - Transsexualism/transvestism - Ömsesidighet - Otrohet/trohet

- Instämmer helt *Kommentarer:*
 Instämmer delvis
 Instämmer inte
 Instämmer inte alls
-

5. Kärlek och känslor kring sexualitet och relationer

- Instämmer helt *Kommentarer:*
 Instämmer delvis
 Instämmer inte
 Instämmer inte alls
-

6. Hur man skyddar sig mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter –
kondom, P-piller och andra preventivmedel - Var man kan vända sig för mer
information

- Instämmer helt *Kommentarer:*
 Instämmer delvis
 Instämmer inte
 Instämmer inte alls
-

7. Sexuellt överförbara sjukdomar – identifiera, hur de sprids och vilka konsekvenser de
bär med sig

- Instämmer helt *Kommentarer:*
 Instämmer delvis
 Instämmer inte
 Instämmer inte alls
-

8. Hur man förhåller sig kritisk till normer och budskap i bland annat texter, bilder och
media

- Instämmer helt *Kommentarer:*
 Instämmer delvis
 Instämmer inte
 Instämmer inte alls

9. Myter, missförstånd och fördomar om vad som är rätt och fel kring sexualitet och relationer – exempelvis om slidkranen eller könsorganens utseende och storlek för attraktion och njutning

Instämmer helt

Kommentarer:

Instämmer delvis

Instämmer inte

Instämmer inte alls

11. Sexuellt beteende som samlag, onani, andra sexuella handlingar, njutning och lust

Instämmer helt

Kommentarer:

Instämmer delvis

Instämmer inte

Instämmer inte alls

**12. Kroppens funktion som exempelvis könsorganens anatomi, erektion, orgasm–
Varför kroppen ibland inte fungerar som man vill**

Instämmer helt

Kommentarer:

Instämmer delvis

Instämmer inte

Instämmer inte alls

13. Mänskliga rättigheter, diskriminering, jämställdhet och genus

Instämmer helt

Kommentarer:

Instämmer delvis

Instämmer inte

Instämmer inte alls

14. Sexuellt förtryck och våld

Instämmer helt

Kommentarer:

Instämmer delvis

Instämmer inte

Instämmer inte alls

15. Koppling till hållbar utveckling – exempelvis spridning av HIV-viruset, synen på olika preventivmedel eller könsstympning

- Instämmer helt
- Instämmer delvis
- Instämmer inte
- Instämmer inte alls

Kommentarer:

16. Finns det andra områden som du gärna skulle vilja få undervisning om inom sexualitet och relationer? (Om du inte får plats här får du gärna skriva på baksidan)

Har du några andra synpunkter eller kommentarer kring frågorna eller studien som du vill tillägga? (Skriv gärna med numret på frågan om det avser dessa)

Tack så mycket för din medverkan!

Bilaga 4

Signifikans mellan svarsalternativen ”instämmer helt” samt ”instämmer delvis” vid de olika frågorna

(P-värdet ska vara under 0,05 för att vara signifikant)

	Könssjukdomar	Preventiv medel	Hållbar utveckling	Mänskliga rättigheter	Våld och förtryck	Kroppens funktion
Könssjukdomar	x	0,81	0,15	0,04	0,01	0,00
Preventivmedel	0,81	x	0,28	0,09	0,02	0,00
Hållbar utveckling	0,15	0,28	x	0,63	0,24	0,08
Mänskliga rättigheter	0,04	0,09	0,63	x	0,56	0,24
Våld och förtryck	0,01	0,02	0,24	0,56	x	0,64
Kroppens funktion	0,00	0,00	0,08	0,24	0,64	x
Myter och missförstånd	0,00	0,01	0,15	0,41	0,81	0,91
Relationer	0,00	0,00	0,04	0,13	0,42	0,82
Sexuellt beteende	0,00	0,00	0,06	0,19	0,48	0,91
Kärlek och känslor	<0,0001	<0,0001	0,01	0,03	0,11	0,30
Normer	<0,0001	<0,0001	0,01	0,05	0,15	0,40

	Myter och missförstånd	Relationer	Sexuellt beteende	Kärlek och känslor	Normer
Könssjukdomar	0,00	0,00	0,00	<0,0001	<0,0001
Preventivmedel	0,01	0,00	0,00	<0,0001	<0,0001
Hållbar utveckling	0,15	0,04	0,06	0,01	0,01
Mänskliga rättigheter	0,41	0,13	0,19	0,03	0,05
Våld och förtryck	0,81	0,42	0,48	0,11	0,15
Kroppens funktion	0,91	0,82	0,91	0,30	0,40
Myter och missförstånd	x	0,64	0,72	0,20	0,28
Relationer	0,64	x	0,91	0,49	0,63
Sexuellt beteende	0,72	0,91	x	0,41	0,54
Kärlek och känslor	0,20	0,49	0,41	x	0,90
Normer	0,28	0,63	0,54	0,90	x

Bilaga 5

Resultaten som inte visade på en signifikant skillnad mellan tjejer och killar

(P-värdet ska vara under 0,05 för att vara signifikant)

